

Монахова Т. В.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

МОДЕРНІЗМ ЯК СТРАТЕГІЯ ТЕКСТОТВОРЕННЯ

Пропонована стаття розглядає змістове наповнення поняття «модернізм» у розумінні його як стратегії текстотворення. Визначено основні тактики: порушення мовних табу, ігрові звертання, активізація лексичних запозичень.

Ключові слова: модернізм, порушення мовних табу, ігрові звертання, активізація лексичних запозичень.

В предлагаемой статье рассматривается содержание понятия «модернизм» в понимании его как стратегии текстообразования. Определяются основные тактики: нарушение языковых табу, игровые обращения, активизация лексических заимствований.

Ключевые слова: модернизм, нарушение языковых табу, игровые обращения, активизация лексических заимствований.

The present article discusses the concept «modernism» as a text-building strategy. There are defines of the basic tactics: the violation of linguistic taboos, game vocatives, activation of lexical borrowings.

Key words: modernism, the violation of linguistic taboos, game vocatives, activation of lexical borrowings.

Стратегічне текстотворення – це свідоме продукування текстів, яке відрізняється від будь-якого адресного мовлення не тільки чіткою попередньою настановою мовця викликати прогнозовану емоційну реакцію реципієнта з подальшою його активністю відповідно до поставленої мети, а й характеризується вживанням непрямих тактик мовленнєвого впливу та конкретних вербальних прийомів відповідно до світоглядних позицій мовця.

Звучити надто широке й надто соціальне поняття до лінгвістичного терміна – завдання непросте. Воно потребує чіткої таксономії і конкретних дефініційних ознак. Мета цієї статті – визначити модернізм як одну зі стратегій текстотворення, яка активно продукує дискурси в сучасній українській мові. Для реалізації мети розв'яжемо такі завдання: з'ясуємо загальноживане значення цього складного суспільно-культурного концепту, а далі визначимо деякі лінгвістичні способи його реалізації, тобто тактики.

Проблема вивчення модернізму активно розроблена літературознавцями, культурологами, істориками мистецтва. Потреба відпрацювати власне лінгвістичний підхід до цього явища зумовлює актуальність цієї розвідки.

Модернізм у простій формі тлумачать як нове мистецтво. «Сучасне мистецтво», «мистецтво модернізму», «новітнє мистецтво» – у цих словах вже присутня оцінка: поняття «сучасний» на рівні буденної свідомості зламу тисячоліть – синонім хорошої якості. Й саме тому, що словом «модернізм» так часто називають всю культуру ХХ століття, текстові має передувати – хоча б найзагальніше – визначення головного терміна. Модернізм – передовісім система нових «художніх кодів»... вкорінена у відкриттях класичного авангарду. Під «авангардом» розуміємо період «революційного» становлення новітнього мистецтва ХХ століття, суб'єктивно побудованого на запереченні» [2, с. 8-9]. Оксана Забужко стверджує, що загальний дискурс модернізму включає ряд окремих дискурсів: європеїзму, або західництва (адже модернізм як інтелектуальна система завжди зорієнтований на Захід), сучасності (адже модерність співвідносить себе насамперед з часом), інтелектуалізму, антинародництва, індивідуалізму, фемінізму, зняття культурних табу, зокрема у сфері сексуальності, деканонізації, формалізму в критиці й інтересу до формальної сторони твору тощо [3, с. 22].

Початок модернізму пов'язують з появою 1902 року книги впливового італійського філософа Бенедетто Кроче «Естетика як наука про виродження і загальна лінгвістика», в якій було обґрунтовано домінуючу експресію, художності над копіюванням дійсності, підбито підсумки колишніх досягнень у мистецтві й стверджено необхідність формального пошуку [2, с. 32]. Модернізм у мистецтві, зокрема в літературі, розвивався поетапно, набуваючи все нових прикмет. «Очевидно, що модернізми 10-х, 20-х, 40-х і 60-х мали свої специфічні дискурси. Водночас їх об'єднує певна тяглість естетичних завдань, художньої практики й теоретичної риторики, що можна довести на рівні інтертекстуальності» [3, с. 12].

Часто під терміном «модернізм» розуміють сукупність мистецьких течій та літературних напрямів. У модернізмі виділяють філософське підґрунтя, що об'єднує всі тексти, продуковані цією стратегією: «Окрім символізму, модернізм (модерну) як мистецтво нової, антипозитивістичної орієнтації складала всі художні течії, які стверджували пріоритети мистецтва над мораллю, історією або реальністю взагалі (естетизм, декаданс, імпресіонізм, неоромантизм)» [3, с. 43].

Модернізм як стратегію текстотворення зручно розглядати у порівнянні, ба навіть протиставленні, з першою стратегією – народництвом. Принципові розбіжності щодо світоглядних позицій мовців і розуміння вектора розвитку України призводять до певного конфлікту між народництвом і модернізмом: «...конфлікт двох поглядів і художніх принципів – народництва (що передбачало українськість, патріотизм, популізм – аж до хуторянства, закритість культури, консервативність, реалізм, зображення народного життя) і модернізму (відповідно європеїзму, космополітизму, інтелектуалізму, відкритості культури, демократизму, естетизму, зображення життя інтелігенції). Однак між двома парадигмами існує ще одна ключова опозиція – жіночого і чоловічого, або феміністичного і патріархального...» [3, с. 68-69].

Отже, якщо народництво – це традиційний патріархальний патріотичний український дискурс, то модернізм – це відкритість до запозичень (від культурних до мовних), руйнування штампів попередніх епох, активізація жіночого дискурсу та гендерних студій загалом.

Витоки модернізму дослідники вбачають у прагненні адресантів створити новий тип тексту для впливу на читачів (адресатів): «У прагненні збагнути нову реальність митці відмовилися від принципів реалізму, що в нових обставинах виявився неадекватним методом. Почалися численні експерименти з формою. Т. С. Еліот замість нарративного методу запропонував для модерного мистецтва міфологічний, що, на його думку, здійснив Джеймс Джойс. Міф мав стати основою єдності художнього тексту, яку модерністський твір часто втрачав у пошуку глибшого й ширшого відображення складності життя» [3, с. 17].

Ключове протистояння народництва й модернізму криється також в інтенціях мовців, полягає у ставленні до зовнішньополітичної орієнтації України, у протиставленні національної інтровертності національній екстравертності: «Якщо українськість у народників часто виступає синонімом культурної ізоляції, то «Європа» є символом вільнішого й різноманітнішого літературного розвитку» [3, с. 41]. Ще з часів Мистецького Українського Руху пошук національного став на порядку дня у відповідь на вимоги інтернаціоналізму, пошук світового звучання – у відповідь на радянську політику колоніальної провінціалізації української літератури [3, с. 285].

Модернізм як філософія ставив перед культурними діячами безліч завдань, серед яких був і злам мови, а через мову – традиційної культури. Аналізуючи мовлення українських літературних модерністів ХХ століття, Соломія Павличко зазначає: «Вербальний експеримент, руйнування старої мови на цьому етапі тільки передчується й готується. Костецький вживає колосальну кількість неологізмів, прагнучи не копіювати живу мову, а творити її. Але вони ще зрозумілі. В його тексті є так само фрагменти, які наближаються до потоку свідомості. Крім того, він ще залишається патетичним і, безперечно, страждає на словесний нарцисизм, котрий нічого не дає ні самому авторові, ні тому «вузькому гуртові читачів», якому його твори адресувалися» [3, с. 354]. Дослідниця переказує теоретичні засади модернізму Костецького: «Модерне мистецтво – це мистецтво символів, знаків. Саме це – його головна мова, а не та національна мова, якою пишеться твір» [3, с. 367]. Мова Костецького набагато штучніша навіть за штучну мову Павнда, надмірність неологізмів перекладу часто не відповідає стилеві оригіналу, в якому складність образів парадоксальним способом поєднується зі словесним аскетизмом, пошуком точності [3, с. 370].

Реалізація модернізму як стратегії текстотворення в сучасній українській мові відбувається через запровадження певних мовних тактик, тобто основних принципів побудови дискурсу.

Тривале табування певних тем, лексико-семантичних груп, номінацій якихось явищ і процесів в українській культурі спричинило закріплення традиції моральної та мовної цнотливості українського етносу. Сексуальність, тілесність, нецензурна лексика завжди були закритими темами для публічного обговорення чи вжитку, а тому зовсім не представлені в художньому, публіцистичному та решті функціональних стилів української мови. Єдиним осередком порушення табу був розмовно-побутовий стиль. **Порушення мовних табу** в художньому, публіцистичному, навіть науковому стилях – одна з тактик стратегії модернізму.

У мовній стратегії модернізму **ігрові звертання** також перетворюються на тактику. Термін «мовна гра» вперше вжив Л. Вітгенштайн у своїй праці «Філософські дослідження» [1], розуміючи під цим терміном спосіб, за допомогою якого діти опановують першу мову. Нині під мовною грою розуміють будь-яке свідоме відхилення від мовних норм для створення комічного чи естетичного ефекту. Мовну гру протиставляють мовленнєвій помилці, яку спричиняють не усвідомлено, через незнання. Мовна гра завжди контекстна, ситуативна, свідомо, прагматична, адресна.

Звісно, зменшено-пестливі форми звертань завжди були наявні в розмовному стилі, однак коли звертання починають виконувати роль засобу створення комічного, привертають увагу до себе, випадають із загальної тональності дискурсу, не відповідають комунікативній ситуації, вони стають прикметою модернізму. Ігрові звертання все частіше функціонують у розмовно-побутовому стилі сучасної української літературної мови.

Але чи не найприкметнішою ознакою стратегії модернізму є **активізація лексичних запозичень**. Цей процес є вельми активним, оскільки інформаційно-технічний розвиток суспільства, загальносвітова глобалізація та інші культурно-політичні вектори диктують необхідність міжнародних контактів, а звідси – міжмовної інтерференції з домінуванням визнаної міжнародною англійської мови. Відкритість і активне впровадження в сучасну українську мову іншомовних лексем свідчать про вживання однієї з тактик модерністської стратегії текстотворення.

Докладна розмова про кожну з окреслених тактик модерністської стратегії текстотворення та інших, не зазначених тут, тактик і детальний аналіз відповідних мовних прийомів кожної становлять перспективу нашого наукового дослідження.

Література:

1. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн // Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження. – К. : Основи, 1995. – С. 87-309.
2. Герман М. Ю. Модернізм. Искусство первой половины XX века / М. Ю. Герман – 2-е изд., испр. – СПб. : Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. – 480 с.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / С. Павличко – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.